

Folytonosság és újítás a nyelvtudományban*

Nyelvtudományunk helyzetével, fejlődésének kilátásaival az utóbbi években és évtizedekben oly sok cikk és hozzászólás foglalkozott — itt-ott, talán többször, mint jó lett volna, a magamé is —, hogy hovatovább tekintélyes bibliográfiát lehetne belőlük összeállítani, s legtöbbször éppen a régi és az új, a hagyományos és a modern irányzatok dichotómiájára összpontosította figyelmét — hol a régit dicsérve, hol az újat, korszakok és szerzők szerint. Már csak ezért is kissé veszélyes vállalkozás megint ezzel a témával a nyilvánosság elé lépni. Veszélyes azért is, mert ezek a megnyilatkozások nem egyszer rossz emléket hagytak, szerzőik ugyanis akaratlanul magukra vették néha a programadás, tévelygőknek utat-mutatás általában kényes és az én szándékomtól ezúttal is távol álló feladatkörét. Ha most mégis áttekintem ülésünkön az új és a régi irányok, iskolák kapcsolatát tudományunkban, itt-ott elidőzve annál a kérdésnél, hogy mi az új, mi a régi és hol van az értelme ennek a megkülönböztetésnek, ezt főképp azért teszem, hogy a mai előadás-sorozat körképéből a maga sajátos tanulságaival a nyelvtudomány se maradjon ki, bár úgy gondolom, a kérdéskör közös megvizsgálása a nyelvészetnek is hasznos.

A nyelvtudomány alapvető problematikájának nemzetközi voltából következik, hogy a mi magyarországi nyelvtudományunk helyzete, a magyarországi irányzatok viszonya nem érthető meg, nem is fejthető ki a nemzetközi nyelvtudomány helyzetének áttekintése nélkül. Ezért — mielőtt hazai kérdéseinkre rátérnék — a rendelkezésemre álló időhöz viszonyítva meglehetősen hosszsan kell az irányzatok nemzetközi viszonyaival, s a mai tudományos problematika határainkon túli előtörténetével foglalkoznom.

Tudományunkban a régi és az új, a hagyományos és a modern közötti feszültség, sőt meg hasonlítás sokak szerint már a század első évtizedeiben, Saussure fellépésével kezdődött.

Ez csak részben igaz. Igaz annyiban, hogy minden modernnek nevezett irányzat, minden — többé-kevésbé pontatlanul — strukturalistának tekinthető iskola közvetve vagy közvetlenül Saussure-re vezethető vissza. Valóban, a régi gyökerekre visszanyúló, s az ő korában már több változatban is ismert jelelmélet nyelvtudományi tanulságainak bámulatosan következetes levonása során Saussure mutatta ki, hogy a társadalomban egy jelhalmoz csak akkor működőképes, ha az egyes jelek, jelsoportok a jelek valamennyi alkotó-

* Felszólalás az MTA I., II. és IX. osztályainak az Akadémia 1983-as Közgyűlése alkalmával tartott együttes ülésén. Az elhangzott szövegben kisebb stiláris változtatásokat hajtottam végre.

elemének szintjén megkülönböztethetőek egymástól, egymással oppozícióba állíthatók, tehát a különbözőségek és részleges azonosságok bonyolult hálózatával leírható struktúrát alkotnak; ő fedte fel ennek a struktúrának lényegi jegyeit: diakrón, történeti kialakulásával szembeállítható szinkrón működési elvét; absztrakt, kötelező ösztársadalmi konvenció formájában való létezését „langue”-ként és konkrét beszédaktusokban való realizálódását „parole”-ként — és így tovább; Saussure tárta fel ily módon a nyelv létezési formájára jellemző alapvető dichotómiákat, objektív ellentmondásokat, átfogó igényű és — töredékes volta ellenére — intellektuális következetességét tekintve máig meg nem haladott elmélet keretében. Fellépését mégsem követte, közvetlenül, drámai szakadás a nyelvtudományban. A húszas évektől kezdve a Saussure-i doktrína fokozatosan, fokozódó mértékben áthatotta Európa nyelvtudományát; nem vita nélkül, nem ellentmondás nélkül, nem az éles logikai vész, a tiszta dichotómiák bizonyos lazítása, „felvizezése” nélkül ugyan, de a jelelmélet Saussure-féle változata, a langue-parole megkülönböztetés, a szinkronia és a diakronia szembeállítása néhány évtized alatt az elméleti kérdések iránt érdeklődő nyelvészek fogalomkincsének integráns része lett, nemcsak a kifejezett „modern” nyelvészek körében, de a 19. századi komparatizmus örökösének szentélyeiben is, mint a Meillet nevével fémjelzett párizsi iskola, a Wartburg-féle svájci—német romanista iskola, stb. Egy bizonyos saussuriánus koiné Európa nyelvészeinek szinte közös nyelve lett — ez alól, mint látni fogjuk, a kialakult nyelvtudománnyal rendelkező országok között Magyarország volt egyike a kevés kivételeknek.

Ha a Saussure-i örökség végül mégis hozzájárult a nyelvtudomány egységének megbontásához, ez közvetett, bonyolult folyamatok eredménye volt. Előtérbe került ugyanis, itt-ott kizárólagossá vált a szinkrón sík tanulmányozása, a nyelvi elemek egymás közti viszonyait, osztályozásuk szempontjait világos rendszerekbe foglalták a strukturalista iskolák, s mindez alapot adott a nyelvi struktúra bizonyos szintjeinek matematikai értelemben egzakt leírására, elemzésére. A negyvenes évektől kezdve, bár szórványosan már előbb is, sorra alakultak ki az általánosan és pontatlanul matematikai nyelvészetnek nevezett irányok, amelyek a nyelvi rendszert vagy a nyelvi nyilatkozatokat algebrikus, halmazelméleti, logikai vagy matematikai statisztikai eszközökkel írták le; kísérletek kezdődtek az újonnan kikristályosított információelmélet nyelvészeti alkalmazására, s néhány év múlva, a számítógépek kezdeti elterjedésével, megjelentek a számítógépes elemzés és a gépi fordítás első képviselői is. Kézenfekvő okok miatt különösen gyors volt ez a fejlődés az Egyesült Államokban, ahol a behaviorista szellemű helyi strukturalista tradíció amúgy is kedvezett a jelentést figyelmen kívül hagyó, szigorúan szinkrón, formai-kvantitatív jegyeken alapuló analízisnek; igen aktív volt e téren, különösen az ötvenes évek közepétől, a szovjet nyelvtudomány is. Mindez a nyelvtudomány tematikájának és módszertani eszköztáranak tulajdonképpen jogosult és örvendetes kiterjesztését jelentette, voltak azonban a fejlődésnek kedvezőtlen oldalai is. A nyelvészek zöme a maga humán jellegű, filológiai előképzettségével nem, vagy alig tudta áttekinteni és részleteiben követni az új irányzatokat, az új területek viszont olyan kutatókat vonzottak, akik számára, előképzettségükből kifolyólag, a nyelvészet hagyományos tematikája volt nehezen megközelíthető és bizonyos fokig érdektelen. Volt ennek a helyzetnek egy további, a nyelvtudomány fejlődésére azóta is jellemző következménye: az új kutatási területek és metodikák

képviselőit a most már meghasonlott, vitákkal és meg nem értéssel terhes tudományos céhen belüli helyzetük egy bizonyos önigazoló illúzióba szorította. Tevékenységüket ők maguk nem a nyelvtudomány alkalmazási területének kiterjesztéseként, tematikájának gazdagításaként fogták fel, hanem az egész nyelvtudomány megújításaként, egy tudományelőtti korszakot követő tudományos nyelvészet születéseként; kutatásaikat, hogy a jelenlegi tudományelmélet közkeletű, sőt éppen divatos Th. Kuhn-féle terminusát használjam, a nyelvtudomány új paradigmája kialakításának tekintették, holott „csupán” a nyelvtudomány új ágait, új módszerű részdiszciplínáit alakították ki, s amennyiben „paradigmát” újítottak, az a nyelvtudomány szerteágazó egészét tekintve csak részleges újítás lehetett.

Ez a sajátos mechanizmus, amelyet, ha szabad, én „paradigma-illúzió-nak” hívnék, bizonyos fókusz meghatározta az utóbbi évtizedek legnagyobb hatású és legjelentősebb nyelvtudományi iskolájának, a generatív nyelvészethez kialakulását és történetét is. A Chomsky tevékenysége nyomán kialakult generatív nyelvészet olyan új szemléletet és módszert hozott a nyelvtudományba, amellyel kapcsolatban egyébként a paradigma-váltás, a nyelvtudomány egészére vonatkozó átrendeződés, átértékelés lehetőségének számba vétele nem volt eleve jogosulatlan. Azáltal, hogy a nyelv rendszerét végtelen számú és változatosságú nyelvtanilag helyes mondat generálására alkalmas szabályok együttesének tekintette, a generatív nyelvtan kiszabadította a nyelvészetet a zárt szövegekörpuszokon alapuló induktív módszer egyoldalúságából, lehetővé tette a közvetlenül megragadható ún. felszíni réteg mögötti törvényszerűségek tanulmányozását, a régebbi technikák számára hozzáférhetetlen jelenségek vizsgálatát. Ma mégis egyértelmű azonban — mint arról szinte minden nemzetközi folyóirat tanúskodik —, hogy a generatív módszer hallatlanul gyors fejlődése, megközelítési módjának újszerűsége, egyes tételeinek szinte zseniális eredetisége ellenére, arra nem bizonyult alkalmasnak, hogy mint elmélet átfogja a nyelvi jelenségek komplex totalitását s a nyelvtudományban tényleges korszakváltást indítson el; kétségtelen persze az is, hogy hatása — legalábbis valamely megközelítési módjának, fogalmi apparátusa, elemzési módszere részleges átvételének, idézésének formájában rendkívül széles körű. A mégis fennálló viszonylagos elszigetelődésnek számos belső és külső okát említhetnők, de erről világos képet csak nagyobb tudománytörténeti távlatból lehet majd adni. Bizonyosan volt szerepe ebben a viszonylagos kudarcban annak, hogy a generatív nyelvészet sajátmagát mindent megújító „forradalomnak” tekintve, elszigetelődött és elszigetelte követőit a kortársi és megelőző nyelvészet tematikájától és eredményeitől.

Mindenképpen hiba volna azonban úgy tekinteni — mint ahogyan erre egyes tudománytörténészek hajlamosak —, hogy a jelenlegi helyzetet egy generatív és egy többé-kevésbé „rég” pre-generatív nyelvészet együttélése jellemzi, akár csak Nyugaton vagy éppen az Egyesült Államokban. Ugyanis részben a generatív nyelvészet másodlagos hatására, részben a generatív nyelvészetre való visszahatásként, sokszor pedig attól függetlenül, a régebbi matematikai, logikai strukturalizmus örökösiként az utóbbi évek során mind Nyugaton, mind számos szocialista országban kialakultak és megszilárdultak új, vagy megújodott nyelvtudományi részdiszciplínák, mint a logikai bázisú szemantika, a nyelvi aktusok funkcióit és típusait elemző pragmatika, a megújult és hallatlanul bonyolult feladatok, köztük számítógépes lexikográfiai és fordítási feladatok megoldására képes kvantitatív

nyelvészet, a szociológia és a kísérleti pszichológia fogalom- és eszköztárát hasznosító diszciplínák és így tovább; ha ehhez számításba vesszük, hogy másutt elemzendő folyamatok eredményeképp megújult a nemzetközi érdeklődés a nyelvtörténet és a komparatisztika, s különösen a nyelvi változások elméleti kérdései iránt, hogy az úgynevezett univerzálékutatások nyomán új fellendülésnek indult a 19. századi kezdetekre visszatekintő nyelvészeti tipológia, s főképpen hogy mindezek az új kutatási ágak, módszerek, irányok nemcsak az általános nyelvelméletben léteznek, hanem kipróbálásra és alkalmazásra kerülnek egyes nyelvek és nyelvcsoportok kutatásánál is, már megközelítő képet adtunk tudományunk hallatlan és nagyrészt újkeletű sokrétűségéről.

Ebben a helyzetben nagyon nehéz felelősséggel alkalmazni a nyelv-tudomány valamennyi ágára az új és a régi, a hagyomány és az újítás kategóriáit, azokkal az ellentmondásos és ködös értékítéletekkel, amelyeket az ilyen és hasonló ellentétpárok magukba zárnak. Ha nagyon általánosan akarnók megfogalmazni azt, amit az utóbbi évtizedekben jelentkezett irányzatok együttes jellemzőjének tekinthetünk, azt kellene mondanunk, hogy a modern nyelvtudomány — sokrétű részdiszciplínáinak elméleti törekvéseit szintetizálva — a nyelvet mint rendszert és mint sajátos emberi tevékenységet a maga teljes komplexitásában szemléli, s ennek alapján a legszélesebb értelemben vett antropológia egyik alapvető elméleti komponensét alkotja. Ha azonban valóban ezt tekintjük újnak, azt kell mondanunk, hogy ez az újdonság alapvonalaiban már a Saussure-i műre visszavezethető, s hozzátehetjük, hogy az ilyen értelemben vett új elfogadása, alkalmazása ma már nem újító szellem, hanem egyszerűen tudományos színvonal és műveltség kérdése. Ezen az általános újon belül az értékelő állásfoglalás már az egyéni tudományos tapasztalat és célkitűzés, a helyi hagyomány függvényévé válik, s bizonyos fokig nehezzé és zavarttá: láttuk ugyanis, hogy az újabbkori nyelvtudomány fejlődésére, éppen a tematikák és módszerek sokféleségéből kifolyólag, jellemző az a folyamat, amelyet „paradigma illúzió”-nak hívtam, s amelynek során új kutatási területek művelői magukat az egész nyelvtudomány megújítóinak érzik, s így gyakran a legélesebb viták, a legforradalmibbnak látszó tudományos csaták olyan illúzió-frontokon folynak le, amelyek nem felelnek meg a mélyebben húzódó tényleges törésvonalaknak.

Ami mármost a hazai helyzetet illeti, itt sem kerülhetünk el egy rövid történeti exkurzust. Azokban az évtizedekben, amelyekre az európai nyelv-tudomány saussuriánus strukturalista megújulása volt jellemző, tehát nagyjából a két világháború közötti években, a magyar nyelvtudomány lényegileg mozdulatlanul folytatta a 19. századi nyelvtudomány elméleti és módszerbeli hagyományait, — legjobb képviselőit tekintve egyébként annak legjobb hagyományait. Talán nem is passzív mozdulatlanság volt ez, hanem sajátos, szinte görcsös tartózkodás az elméleti kérdésektől, a kifejezetten és túl kézenfekvően új gondolatoktól, s ez a tartózkodás — egyes szótári vállalkozásoktól eltekintve — nem véletlenül párosult a szintézisektől való tartózkodással is. Hosszas vizsgálódás kellene az okok kibontásához, annak kimutatásához, hogy milyen szerepet játszott mindebben a magyar elméleti, filozófiai tradíció nyelvészetben túlmutató gyengesége, milyen szerepük volt különböző politikai, ideológiai korlátoknak és szorongásoknak, s mennyiben okozták ezt az egyoldalúságot tényleges, objektív szükségletek, mint például a magyar nyelv-tudomány még elvégzetlen anyaggyűjtési és rendezési tennivalói. Voltak,

tudjuk, kivételek: Gombocz Zoltán, Laziczius Gyula, itt-ott mások. E néhány kiemelkedő egyéniség azonban — kiki a maga módján — elszigetelt maradt, az általános helyzetre, e tekintetben legalábbis, hatást alig gyakorolt. Nem változott a kép, más okokból persze, a felszabadulást követő mintegy egy évtized során sem. Idő sem volt rá, a körülmények sem voltak alkalmasak: a marxizmus epizódját lezáró Sztálin-cikkek megjelenésükkor hasznos szolgálatot tettek, de a továbblépést, továbbgondolkodást, továbbtájékozódást már pusztá létükkel is gátolták.

Az ablakok, mint annyi más téren, az ötvenes évek végén s a hatvanas évek első felében nyíltak ki. Tulajdonképpen igen rövid idő, alig egy évtized alatt zúdultak rá az eladdig bizonyos értelemben patriarkális hangulatú magyar nyelvtudományra az évszázad újításai. A hazai nyelvtudomány, amely lényegileg át sem esett a század első felének intellektuális tapasztalatainak és kalandjainak, a strukturalizmustól a különböző nyelvfilozófiákig, szinte sokszorú szembesítődött néhány év alatt az akkor már majd fél évszázados Saussure-rel, neo-bloomfieldiánus disztribúciós technikákkal, matematikai és számítógépes irányzatokkal az ötvenes évek elejéről, s hamarosan az épp diadalmaskodó generatív nyelvészettel. Nem könnyítette a helyzetet, hogy az új irányzatok gyakran „kívülről jött” képviselőinek lelkes kezdeményező és itt-ott feleslegesen támadó kedve a nyelvészeti „establishment” egyes tagjainál lenéző ingerültséget, sértettséget, túlméretezett védekezési reakciókat váltott ki. Mégis, ha ma visszatekintünk ezeknek az éveknek a dokumentumaira és a folyamat eredményét vesszük szemügyre, azt kell mondanunk, hogy a magyar nyelvtudomány nagyjából és egészében a résztvevők kára nélkül és az egész tudományos közösség hasznára esett át ezen a sokkon. Ebben persze az elsődleges érdem nem a nyelvészeké volt, hanem az ekkor már kibontakozó és érvényesülő bölcs tudománypolitikáé.

Elhangzottak egyébként az akkori vitákban bizonyos érvek és aggodalmak, amelyeket ma már szinte senki sem hangoztatna, de amelyek akkor érthetőek voltak: egyes irányzatok képviselői — főképp persze az ún. „hagyományosak”, de itt-ott az újítók is — megpróbálták időről időre a marxizmus filozófiájának nevében fellépni, vagy igyekeztek az éppen soros vitapartnerrel ideológiai tekintetben negatív konnotált jelzőkkel megbélyegezni; ezekhez a félig-meddig öntudatlan vitamanőverekhez sokszor járult, nem tagadhatjuk, őszinte ideológiai aggodalom is. Ezzel az emlékekkel kapcsolatban hadd tegyek itt egy zárójeles, de számomra fontos megjegyzést: hozzászólásomban a magam részéről nem vetem, nem vetettem fel a marxista filozófia és módszer, meg a nyelvtudomány közötti viszonyt, a régebben sokat emlegetett marxista nyelvtudomány kérdését. Ez a tartózkodás abból a — gondolom — minden marxista nyelvész előtt ismeretes tényből fakad, hogy a nyelvtudomány kutatási ágai és irányzatai közötti határvonalak mai tudásunk szerint nem esnek egybe a marxista és a nem-marxista szemlélet, filozófia közötti törésvonallal. Mindettől függetlenül többünk, sokunk számára állandó töprengés tárgya az a kérdés, hogy a nyelvtudomány ágai és a nyelvtudomány egésze hogyan járulhatnak hozzá a marxista világgép, társadalomkép, a marxizmus antropológiája továbbfejlődéséhez, hogy a marxista filozófia és módszer a mai nyelvtudomány nagyszámú, egymástól mélyen eltérő kutatási ága közül melyikben hogyan alkalmazható a leggyümölcsözőbben.

A 20. század új irányzatainak magyarországi megjelenése óta nagyjából két évtized telt el, s talán meg lehet kísérelni valamiféle mérleg, helyzetkép

rögzítését. Ez annál is inkább indokolt, mert a hagyományos nyelvészet és a modern nyelvészet, mint a két alapvető hazai irányzat megkülönböztetése, szembeállításuk ma itt-ott a nyelvtudományban is, de a társtudományok köreiben még inkább eléggé közkeletű — ismét csak különböző, egyéni véleményektől függő értékelő konnotációval — s így időszerű megvizsgálni, hogy ez a dichotómia mennyiben tükröz és mennyiben nem valamiféle valóságos helyzetet.

Személyes véleményem szerint ez a szembeállítás nálunk, ebben a formában már nem a mai, hanem nagyjából a 15—20 esztendővel ezelőtti helyzetet tükrözi, s azóta nem lényegtelen, a haladás irányába mutató eltolódás, átrendeződés következett be.

Egyszerűsítve így fogalmaznék: ma Magyarországon annyiban kialakult a nyelvtudomány közös elméleti bázisa, hogy — mint mindenütt a világon — a 20. századi nyelvtudomány alapvető elméleti és módszerbeli vívmányainak elfogadása nem irányzat kérdése többé, hanem a tudományos színvonal és műveltség kérdése lett. Nyugodtan állítható — s ezt az alapvető tényt régebbi tudományon kívüli emlékek továbbélése néha feledteti —, hogy az ún. hagyományos nyelvészet képviselőinek legaktívabb zöme az utóbbi két évtized során csendben, feltűnés nélkül átlépte a Rubicont — már akinek át kellett lépnie —, s ma a legnagyobb, legfontosabb munkálatokban, de számos egyéni publikációban is szinte magától értetődően kerülnek alkalmazásra a nyelvi struktúra modern szemléletéből adódó eszközök. Kivülállóknak talán kevésbé tudják, hogy a magyar urálistika ma modern fonológiai és tipológiai eszközökkel dolgozik, hogy készül a történeti nyelvtanunk alapkonceptiója a nyelvtani struktúra egészének belső összefüggésrendszerét igyekszik a figyelem középpontjába állítani, hogy dialektológiánkban természetes már a fonológia alkalmazása és tért hódít a regionális változatok problémájának szociolingvisztikai megközelítése, vagy hogy a nagy, hagyományos nemzetközi diszciplínákban — a szlavisztikában, germanisztikában, a romanisztikában és másutt — a magyar kutatások a tudományág legmodernebb vonulatai közé számítanak.

A hagyományos nyelvészet egyre inkább a hagyományos tematikák nyelvészete lett, s elvben a tematika és a munkamegosztás, nem pedig alapvető elméleti különbség választja el a generatív inspirációjú nyelvtanelmélet, a logikai szemantika, a matematikai nyelvészet magyarországi képviselőitől. Bizonyos fokig felfüggeszti, sőt elmosza a polarizációt az is, hogy — a nyelvtudomány nemzetközi struktúrájának megfelelően — egyre inkább jelentkeznek bizonyos „közbülső” diszciplínák képviselői, szociolingvisták, pszicholingvisták, tipológusok, akiknek a tevékenységében egyaránt kap helyet a „hagyományosabb” típusú empirikus adatgyűjtés és a logikai, matematikai megközelítésű elméleti értelmezés.

Némi optimizmussal azt állíthatnánk tehát, hogy lényegileg nálunk is megszűnőben van az irányzatok „paradigma illúziója”, az a törekvésük, hogy egymást helyettesítsék, kiszorítsák, ignorálással nemlétezővé tegyék, s ehelyett, a nyelvtudomány reális szerkezeti szükségleteinek megfelelően, kialakult az egymást kiegészítő részdiszciplínák rendszere, amelyek között a tematikai távolság, vagy éppen a kölcsönös érthetőségi, kommunikációs akadályok első sorban a vizsgált nyelvi jelenségek sokrétűségének következményei, s ezeket éppúgy tudomásul kell venni, mint ahogyan más nagy, összefoglaló tudományok tudomásul veszik, hogy egymástól távoleső részdiszciplínáik művelői egymás kutatási területén idegenül mozognak.

Így végiggondolva a kép talán kissé idilli, bár nem annak szántam. Úgy gondolom, tartozom annak rövid említésével is, amit gondunknak érzek.

Legelőször emlitem, hogy nyelvtudományunk — egy-két figyelemre méltó kivétellel, amelyre még utalni fogok — elméleti tekintetben lényegileg leginkább receptív: viszonylag gyorsan vesszük át, ügyesen, természetesen alkalmazzuk a nemzetközi nyelvtudomány elméleti újításait, de azokat a magunk részéről nemigen fejlesztjük tovább. Ez a gond nyilván múlt, és egyszerűen azt tükrözi, hogy a tudomány tényleges nemzetközi vérkeringésébe viszonylag rövid ideje, másfél-két évtizede kapcsolódtunk be. Vannak a legkülönbözőbb területeken kezdemények, tervek, amelyekről az remélhető, hogy a magunk sajátos kutatási tradícióinak megfelelő területeken a magunk szűkebb problematikáját meghaladó elméleti gazdagítást is nyújthatunk a világ nyelvtudományának.

Van persze — és ez figyelemre méltó kivétel — Magyarországon is nyelv-elméleti kezdemény, amelynek nyomán már sorozatos művek születtek a jelentés, a struktúra és a funkció közötti feltételezhető dialektikus összefüggések, a jelentésstruktúra és a valóság struktúrája közötti meghatározottsági rendszer vizsgálatára. Ne keressük itt, hogy miből adódik ennek a nagyralátó iskolateremtő kísérletnek majdnem teljes visszhangtalansága, az eszmecserének és bíráló elemzésnek az a hiánya, amely végső soron csak paradigmaillúziót szülhet, ignorálást és ignoráltatást, a nyelvtudomány tényleges problematikájától való elszakadást. Ideje volna talán, hogy saját fejlődési zavarainknak ezt a mementóját pozitív együttműködési kísérlettel figyelemben részesítsük.

Gondunk van, s ez is érinti tradícióink és diszciplínastruktúránk kérdését, társtudományi kapcsolataink és a hazai nagyközönsséggel való kapcsolataink terén is. Ami ez utóbbit illeti: a magyarországi nyelvtudomány múltbeli elméleti elmaradottságát a nagyobb közönség nyelvtudományi ismereteinek és elvárásainak még nagyobb elmaradottsága tükrözte és bizonyos fokig tükrözi ma is, ami többek között abban nyilvánul, hogy a közvélemény jelentős része régen meghaladott konzervatív, purista nyelvhelyességi nézetek képviselőjét, ködös ethnogenezis-tételek alátámasztását várná el a nyelvészet-től. A hozzánk legközelebb álló társtudományok pedig — köztük a szociológia, a pszichológia, a kulturális antropológia művelői — nem mindig látják világosan azokat az együttműködési lehetőségeket, amelyekre egy a miénkhez hasonló, lényegileg már modern struktúrájú nyelvtudomány képes.

Végül pedig, személyes véleményem szerint, gondjaink vannak a nyelvtudományon belüli kölcsönös együttműködéssel is. A különböző ágak, területek egymásmellettségét a lassú, de korlátozott lehetőségű tartalmi, elméleti közeledés mellett az „élni és élni hagyni” elvű egymásmellettélés, nem pedig a tényleges kooperáció jellemzi. A húsz-huszonöt évvel ezelőtti gyanakvó, feszült légkörhöz képest ez is eredmény, de nem vitathatatlanul örvendetes. Ha viszont igaz az a feltevés, hogy a hajdanvolt „hagyományos” és „modern” ellentét egymást kiegészítő kutatási területek és metodikák együttesévé rendeződött át, megvalósíthatónak kell lenni olyan komplex kutatásoknak is, amelyek esetében ezek a részdiszciplínák együttműködnek, különbözőségükben, sőt ellentéteikben is erősítve a modern nyelvtudomány felfedező, elméletalkotó, rendszerező képességét, utat nyitva a nyelvtudomány és más társadalomtudományok együttműködéséhez. Nagyon remélem, hogy legközelebbi találkozásunkkor ilyen komplex kutatásról szóló elméleti, módszertani ismeretetéssel léphet elő valaki a hazai nyelvészek köréből.

HERMAN JÓZSEF

Continuité et renouvellement en linguistique

par JÓZSEF HERMAN

En vue de dresser le bilan de l'évolution récente de la linguistique en Hongrie, l'auteur envisage d'abord les grandes lignes de l'histoire de la discipline sur le plan international. Il constate que les véritables lignes de clivage, entre écoles traditionnelles et linguistique moderne, se situent à la naissance du structuralisme d'inspiration saussurienne (ou bloomfieldienne en Amérique); les diverses interprétations mathématiques des vues structurales, les interactions avec d'autres disciplines comme la sociologie ou la psychologie ont élargi le champ d'action de la linguistique sans pour autant la renouveler entièrement; l'école générative, malgré son extrême importance et sa nouveauté, n'a elle-même pas apporté un «changement de paradigme» dans l'ensemble de la linguistique; par la multiplicité de ses écoles et de ses tendances, la variété de ses champs d'application, la linguistique dite moderne reflète d'une manière plus ou moins adéquate la complexité du phénomène «langage».

Pour ce qui est de la linguistique hongroise, l'auteur rappelle le fait bien connu que — sauf l'activité de quelques savants éminents, mais isolés — elle était restée fermée à tout «modernisme» (les doctrines saussuriennes y comprises) pendant de longues décennies, surtout entre les deux guerres mondiales, mais même pendant quelques années après la dernière guerre. Les enseignements modernes — de Saussure à Chomsky — ont pour ainsi dire déferlé sur les linguistes hongrois en quelques années, autour de 1960. A l'époque, l'irruption des nouveautés a produit d'assez vives tensions entre anciens et modernes, des discussions parfois acerbes et aussi beaucoup d'incompréhension mutuelle. On constate depuis une bonne dizaine d'années des changements importants et positifs: les meilleurs représentants des tendances dites traditionnelles tiennent de plus en plus compte des théories et des méthodes modernes, et les tenants des écoles nouvelles comprennent de plus en plus nettement la place et l'importance des problèmes traités par la linguistique traditionnelle, notamment la linguistique historique et comparative. Malgré quelques difficultés qui subsistent, la discipline, naguère encore composée d'un faisceau d'écoles en litige l'une contre l'autre, se transforme en un ensemble de tendances qui se complètent et qui commencent à coopérer sur la base d'une certaine division des tâches.